

COMUNICARE ȘI LECTURĂ

Ion STOICA

Nivelul comunicării în societate a crescut de-a lungul timpului în funcție de dezvoltarea generală a societății și, în mod special, în funcție de progresul mijloacelor de comunicare. Intensivitatea, extensivitatea, diversitatea, specificitatea și profunzimea au devenit indicatori sintetici de mare complexitate care exprimă adecvarea și calitatea comunicării.

Comunicarea este un teritoriu fără limite, un univers deschis care a integrat, în mod firesc, toate modalitățile de expresie. Ea reprezintă, de fapt, mobilul teleologic al oricărei forme de mesaj. Din punct de vedere fenomenologic, comunicarea nu-și refuză nimic, acceptă și exploatează toate aspectele relației emițător – receptor, în orice stare, în orice montaj, cu orice intenție și cu orice finalitate. Din punct de vedere existențial, comunicarea ar putea să reprezinte condiția fundamentală a universului, așa cum, din punct de vedere social, comunicarea determină socializarea, în toate modalitățile ei de manifestare. Fără comunicare, societatea nu poate fi închisă. Conținutul, treptele, formele și condițiile comunicării compun un ansamblu de sensuri, de înțelegeri, de manifestări care dau fenomenului dimensiuni și consecințe imprevizibile și inepuizabile.

Toate tipurile de comunicare se bazează pe coduri, pe convenții. Exigența fundamentală a comunicării de orice fel presupune închiderea buclei dintre emițător și receptor. Acesta este idealul comunicării. Potențial, toate buclele trebuie să se închidă, dar, în realitate, rămân enorm de multe bucle deschise, mesaje nereceptate, care pot traversa infinitul. Închiderea buclei nu înseamnă doar stabilirea legăturii, ci transmiterea mesajului, adică procesul care începe cu acordul codal, continuă cu înțelegerea conținutului și, eventual, cu diverse manifestări reactive.

Comunicarea nu este și nu rămâne un act în sine. Din acest punct de vedere, comunicarea este un fenomen entropic și contraentropic, în același timp. Modelul comunicațional nu este, cu necesitate, pozitiv sau negativ, dar este întotdeauna potențial reactiv. Inadecvarea comunicării, insuficiența sau excesul, distorsiunile etc. au consecințe numai prin raportare la scopuri, la valori, la cadrul proceselor, la condițiile emisie și ale receptării.

Abordată din toate unghiurile și din toate perspectivele, comunicarea se conturează ca cea mai neîmplinită nevoie umană.

Modelul canonic al comunicării (E.M.C.R.) conține unele asimilări incerte și complicate. Dacă există înțelegeri și reprezentări relativ cuprinzătoare privind emisia și recepția, problematica transferului și, cu deosebire, cea legată de caracteristicile canalului de comunicare este mult mai ambiguă. Nu e suficient să se recunoască importanța acestui factor pentru a se pătrunde complexitatea intermedierei și, mai ales, rolul nivelului de implicare, al competenței intermediarilor și al obiectivelor urmărite, pentru a se limpezi mai adânc fenomenul de comunicare. Nu doar canalul, ci și problemele de fond și de formă ale intermedierei trebuie luate în considerare. Elementele care țin de tehnologia canalului sunt, în parte, subsidiare. Intermedierea nu e nici neutră, nici absolută și, de aceea, reprezintă o problemă determinantă a comunicării contemporane.

Între formele comunicării, lectura ocupă, din punct de vedere cantitativ, un rol secundar, dar, în zona manifestărilor umane superioare, lectura este un fenomen cu o portanță uriașă, legat de calitatea formației umane, de complexitatea dezvoltării psihice, de nivelul de reflexivitate, de capacitatea de interacțiune ideatică. Fondul comunicațional al lecturii este incontestabil și profund, dar conștiința caracterului comunicațional al procesului nu are determinări evidente și exacte. Cititorul nu are, cel mai adesea, sentimentul participării la un act comunicațional. El primește mesaje care nu-i sunt adresate direct, el comunică cu lumea ideilor și a sentimentelor, se integrează într-un univers virtual, la a cărui construcție participă din plin.

Comunicarea prin lectură are virtuți integrate existențial și exprimă nivelul de spiritualizare al cititorului. A citi înseamnă a decoda, dar a face lectură nu înseamnă doar a citi. Lectura nu este doar o formă de comunicare specializată, procesul are caracteristicile unui fenomen holistic, de relație amplă cu o realitate complexă. Dacă o comunicare urmărește închiderea buclei, transmiterea și receptarea deplină a mesajului, lectura este o buclă deschisă, o comunicare niciodată împlinită deplin, dar care, în mod paradoxal, nu instalează un sentiment de insatisfacție, o reacție carențială. Prin neînchiderea deplină a buclei, lectura îmbogățește comunicarea, oricât se abate de la schema modelului ideal.

Lectura și comunicarea sunt două concepte care nu pot fi disociate, dar care nici nu pot fi suprapuse. Lectura nu poate fi nici definită doar ca cea mai complexă formă de comunicare, tocmai pentru că ea nu reușește să atingă obiectivele teleologice ale comunicării. Prin comunicare omul intră și rămâne în complexitatea vieții reale, în timp ce prin lectură el se ridică deasupra tangibilului existențial, accede într-o lume a virtualului asumat și

inflorescent. Dar, din perspectiva potențialului comunicativ al omului, lectura este cea mai bogată formă de comunicare.

În ciuda lipsei de adresă pe care o au textele literare, lectura permite personalizări extrem de puternice, identificări receptive împlinitoare. Motivarea fundamentală a lecturii este dată tocmai de trăirea particularului prin general, a subiectivului prin obiectiv. Comunicativitatea lecturii se realizează prin virtuțile adaptative ale textului, ale situațiilor, ale caracterelor, ale stilului, este un transfer care nu-și propune nicio finalitate anumită, dar poate atinge toate finalitățile general umane, stimulând receptivitatea până la angajarea celor mai personale trăiri. Lectura implică percepții mult mai ample decât comunicarea de tip utilitar. În mod paradoxal, un teritoriu al construcțiilor artificiale devine spațiul cel mai profund al comunicării. Pentru a-și susține caracteristicile comunicative, dar și pentru a se despărți de ele, lectura beneficiază de susțineri cognitive și stilistice, se sprijină cu precădere pe fondul apercipitiv al omului, pe expectanțele funciare ale intelectului și ale sensibilității umane.

Strategiile lecturii sunt, în esență, strategii comunicaționale, deși se despart de exigențele conjecturale, de contingent, de utilitarism. Lectura este un proces de disimulare comunicativă, de propensiune și de autoritate receptivă. Cititorul acționează din perspectiva scopurilor sale, își deschide și își mobilizează aproape inconștient ipotezele așteptărilor.

Prin lectură, omul își dezvoltă un sistem de receptare mai performant, un ansamblu de senzori interior, intrinsec, care așteaptă exercițiul lecturii ca pe un răspuns la chemările disponibilităților sale culturale native. Comunicarea prin lectură impulsionază dezvoltarea logicii, a vocabularului, a sensibilității stilistice, o mai bună autodefinire critică a identității și o mai bună reprezentare a potențialului propriu. De aceea, atributele comunicaționale ale lecturii sunt mai mult decât elemente importante ale comportamentului cultural și mai mult decât componente semnificative ale instrumentarului intelectual; ele reprezintă fundamentul identității omului contemporan, marcat de incertitudini, dar superior prin reflexivitate și profunzime.

Lectura nu atestă o nevoie imediată de comunicare, dar esența teleologică a procesului este incontestabil comunicațională. Nimeni nu citește fără dorința, manifestă sau secretă, de a se îmbogăți din perspectivă comunicațională, de a-și aprofunda cunoașterea de sine și cunoașterea cadrului general al existenței sale sociale.

Lectura are o puternică forță subliminală. Detaliile se șterg, dar inducțiile se organizează tacit, construind edificii ale unor noi expectanțe și ale unor noi reprezentări, utile în viitor, nu prin conturarea unor platforme concrete, ci a unor substraturi valorice permanent deschise participărilor celor mai diverse. Educația comunicațională prin lectură este mai puternică

decât arta conversației, decât fundamentele retoricii și decât pragmatica obișnuită a conexiunilor sociale. Ea nu este o resursă de tip instructiv explicit, ci se constituie ca un fond general de cunoaștere, stimulat și creativ. Ca formă de comunicare profundă, diferită de comunicarea interactivă directă, lectura depășește contingentul, învinge spațiul și timpul, esențializează aglutinările anterioare și le introduce în zona vag topometrizată, dar mereu productivă a resurselor identitare.

Cultura începe dincolo de logica strânsă a comunicării, dincolo de elementele existențiale indispensabile, în spațiile detașărilor și, totodată, ale prelucrărilor cognitive superioare, acolo unde se conturează și se dezvoltă o filozofie profundă a umanului. Doar ieșirea din utilitar este semnul intrării în cultură, într-o spiritualitate aparent inutilă, dar diseminată constitutiv.

Comunicarea este o condiție primordială a culturalizării, dar comunicarea necritică, haotică, excesul de comunicare, lipsa de scopuri generale și de repere valorice pot conduce la deculturalizare și la dezumanizare. Modelul comunicațional, ca atare, fără comandamente valorice, predominant morale, rămâne doar în teritoriile instrumentalismului mărunț. Prin lectură, cititorul nu primește doar mesaje, ci este implicat, antrenat, poziționat într-un univers conceptual, accede în etaje superioare de receptare și de reflexivitate, participă la procese critice de analiză, distilare și sinteză. Un bun cititor devine, treptat, produsul lecturilor sale. Referindu-se la cantitatea și calitatea lecturilor legate de colecțiile Fundației Universitare Carol I din București, Emil Cioran afirma cu mândrie și cu recunoștință: „Sînt creatura Bibliotecii Fundației”.

Comunicarea este sfera cea mai largă a existenței sociale. Nivelul de dezvoltare și dinamica societății sunt determinate de extensia, de profunzimea și de sistemismul fenomenului comunicațional. Lectura induce și produce reverberații cognitive, delimitări, reflecții, corelații, reconfigurări. „Arta de a citi este arta de a gândi, plus încă ceva”, scria cu temei Emil Faguet.

Condiția comunicării, mai mult sau mai puțin specializate, se reduce la realizarea unei decodări corecte, în timp ce nivelul comunicativ al lecturii depinde de toți factorii implicați, pe toate treptele procesului, de la emisie la recepție, și este funcție a tuturor caracteristicilor informației vehiculate.

Calitatea lecturii este fenomenul cel mai complex și cel mai greu de atins al dezvoltării intelectuale, în ciuda simplității procesului de decodare. Toate ipostazele lecturii sunt profund comunicaționale, dar lectura de bună calitate depășește întotdeauna nivelul comun al comunicării, induce, transferă și dezvoltă stări ale cunoașterii, participă la determinarea calității

individuale și sociale a omului, înscriindu-l în circuitele și în transgresiile culturale.

Detășarea lecturii de comunicarea comună nu se realizează prin ignorarea codurilor comunicării, ci prin utilizarea acestora dintr-o perspectivă diferită, legată de alte scopuri și de alte categorii de consecințe. Exigențele calitative ale comunicării sunt determinate, îndeobște, de elementele de concretețe, de exactitate, de adecvare, de scop, de importanță etc. Exigențele calitative ale lecturii sunt legate de alte zone cum ar fi sensul, starea, raportarea, frumosul, fondul etic, natura imaginarului, modelul existențial și altele, adică de registre socio-umane de altă categorie.

Comunicarea poate fi considerată o știință a transferului de mesaje, în timp ce lectura este o artă a transferului de ambiguități. Scenariile comunicaționale sunt diferite, dialectica lor este diferită. Artele sunt, toate, forme specifice de comunicare, dar autorii de artă nu-și propun să transmită mesaje concrete, pentru că, adesea, nici ei nu știu pe de-a-ntregul și în mod exact ce vor să comunice. Limbajul poetic și limbajul științific sunt, de multe ori, incompreensive și chiar adversative. Poezia științei este un nonsens.

Tehnologiile moderne și valul de opinii contradictorii care au bântuit spațiul infodocumentar și spațiul cultural, în general, au provocat o tulburare profundă a modului în care a fost tratată problematica lecturii. Comunicarea evenimentială și utilitară s-a impus, din păcate, în ciuda acceptării raționale a evidenței că, de fapt, tehnologiile favorizează disponibilitățile combinatorii, analitice și sintetizatoare ale omului contemporan și aduc metalectura în cea mai stringentă actualitate.

Cercetarea lecturii, ca fenomen intelectual superior, trebuie să antreneze forțe științifice și educaționale majore, pentru ca prăpastia dintre comunicare și lectură să nu se adâncească, pentru ca agresivitatea formelor de comunicare comună să nu devină debusolantă și exclusivă, să nu contracareze primejdios virtuțile cognitive și de reflexivitate împlinitoare ale lecturii. Educația pentru lectură nu trebuie să fie o campanie, ci să se desfășoare și să se dezvolte ca o strategie permanentă, ca un stil formativ indispensabil.